

Velmi cennou a dosud nepublikovanou partii knihy představují Exkurzy, které zdaleka nejsou jen pomocným přívažkem výkladu. Exkurz A představuje deset kompaktních listin vyhlášených v Jihlavě, a to s detailním popisem jednotlivých částí, aby bylo možné výhledově přiřazovat k jednotlivým dokumentům případně nově nalezené opisy. Tento exkurz je tak i pohledem do autorovy dílny a ukázkou precizní přípravy na vlastní výklad. Cenný materiál obsahují i exkurzy následující – přehled rukopisného dochování kompaktních, přetisk textů z výše zmíněného vídeňského rukopisu a přehled staročeských překladů kompaktních. Prvá desetiletí 16. století přinesla poslední vzepětí zájmu o kompaktní jako živý historický dokument. Výrazem toho bylo trojí vydání jejich textu tiskem (1501 /?/, 1513 a 1518). Popis a ocenění těchto starých tisků zaplňuje dva z celkového počtu sedmi exkurzů. Materiálovou část pak uzavírá obsahová analýza tzv. císařských kompaktních.

Dobová představa, co vše má být pod pojem kompaktní zahrnuto, nebyla ustálena, proto ani dnes nemůžeme jednoznačně odpovédět na otázku položenou v úvodu. Také Šmahelova práce nabízí několik výčtů listin o různém počtu členů: jeho seznamy totiž podávají různé varianty pohledu na problém, aniž by vlastně autor nakonec vymezil, co jsou ona „pravá“ kompaktní, a proč počet kolísá od 8 do 15 listin. Variabilitu způsobují mj. přidružené kusy jako pověřovací listiny basilejských legátů, které byly v danou chvíli důležité, a proto přiřazované k ostatním listinám, s odstupem času však svoji historickou důležitost ztrácely. Rozptýl pak zvyšují i tzv. kompaktní císařská, tedy ústupky „navíc“ ze strany Zikmunda.

Publikace je vybavena 21 vyobrazeními pečeti a písemností dochovaných v originále (do souboru kompaktních patří jen č. 13 a 14 z roku 1436 z vídeňského archivu), ukázkami tisků kompaktních, portréty některých osobností, o nichž je v textu řeč, a dalšími ilustracemi. Zvláště u pečeti je na závadu nedostatečná kvalita reprodukcí, k níž přispěl mj. malý formát publikace. Bibliografie připojená na konci knihy ukazuje, kolik zájmu již bylo kompaktním věnováno. Překvapivě tam nenacházíme autorovu studii o čtyřech articlech ze sborníku Jihlava a Basilejská kompaktní (1992), uvedena je pouze její novější německá verze. Glosář méně obvyklých výrazů (především z oblasti diplomatiky) bude jistě vítán řadou čtenářů, neboť publikace je určena nejširší skupině zájemců a pojmy označující části listiny nebo úředníky a provoz středověké

kanceláře bývají kamenem úrazu i pro studenty historických oborů.

F. Šmahel dokázal v této útlé publikaci, že i „příběh deseti listin“ může být napínavý, aniž by bylo třeba slevovat z náročnosti specializovaného výkladu, a zároveň že i k tématu mnohokrát obehnanému lze říci dost nového. Jak autor zmiňuje v předmluvě, kniha by měla být svými analytickými studiemi i materiálovými exkurzy přípravou na budoucí edici kompaktních, která jsou dodnes k dispozici pouze v starobylém vydání Františka Palackého. Doufejme, že se edičního počínu záhy dočkáme.

BLANKA ZILYNSKÁ

Karolina JUSTOVÁ, *Tůma Přeloučský: Muž znamenitý, kterýž mnohé převyšoval*, Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, katedra dějin a didaktiky dějepisu, Praha 2011

218 s., ISBN 978-80-7290-505-8

Knihy Karoliny Justové je její prvotinou a z nepřímých údajů lze dovodit, že se úzce váže k jejímu (magisterskému) studiu na katedře dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty UK v Praze. Volbou tématu se práce řadí k bádání o rané jednotě bratrské, již se však již několik desítek let monografická zpracování spíše vyhýbají. Především v rozsahu podchycení pramenné základny zůstává pohříchu stále nedostizenu práce Jaroslava Golla *Jednota bratrská v XV. století* (1883–1886, resp. 1916), kterou zatím nedokázala v plnosti nahradit ani syntéza Josefa Theodora Müllera či Rudolfa Říčana. I když kniha Karoliny Justové o nic takového neusiluje, je v tomto ohledu svébytným příspěvkem.

Těžiště práce spočívá v prvním soustavném zmapování života a díla významné postavy zakladatelské generace jednoty, voleného kněze a od roku 1501 i biskupa Tomáše z Přelouče alias Tůmy Přeloučského († 1518). Bylo by však nekorrektní zatajit, že badatelsky a editorsky významný kus cesty autorce prokrestily již práce Vojtěcha Sokola, což ona sama nijak nepopírá. Kniha spolu s úvodem čítá 14 kapitol a uzavírá ji cenná edice českých *Cedulí bratra Šimona*, dochovaných v unikátním tisku Pavla Olivetského z roku 1507; edice je opatřena důkladnou vydavatelskou poznámkou. Ačkoliv nechybí seznam použitých pramenů a literatury včetně německého resumé, jistým nedostatkem se jeví absence rejstříku,

a to jak k samotné práci, tak zvláště k edici. Z čtenářského hlediska činí knihu přitažlivější vhodně vybrané reprodukce dřevorezů.

Z titulů dílčích kapitol by čtenář mohl snadno usoudit, že Tůmův život a jeho dílo dostanou stejnou míru prostoru. Ve skutečnosti omezený stav pramenů autorce umožnil shrnout známá fakta o životě přeloučského rodáka již v první kapitole, v níž je nadto věnováno hodně prostoru nejasné otázce Tůmova vzdělání (s. 10–22). Jak naznačuje sama Justová, navazující kapitolu tvoří stručný exkurz do dějin prvních dvou desetiletí jednoty s důrazem na vztah bratří ke kališnickému arcibiskupovi Janu Rokycanovi a králi Jiříkovi z Poděbrad. V zásadě tento exkurz pokračuje rovněž v následujících kapitolách, neboť i zde stojí v centru pozornosti jednota, a nikoliv Tůma, jakkoli se ho popisované události více či méně týkají. Dobře patrné je to zvláště v třetí kapitole o bratrské volbě vlastního kněžského řádu a kapitole čtvrté o rozchodu bratří s Rokycanou.

Podobně Tůmův spoře doložený pobyt v Přerově je podnětem k rozvinutí samostatné (páté) kapitoly o bratřích na Moravě, a stejně tak Tůmův postoj ke spisům Chelčického a bratra Řehoře autorku vede v šesté a sedmé kapitole k letmému nástinu dějin jednoty ve zlomových osmdesátých a devadesátých letech 15. století a v další vlně perzekuce počátkem století šestnáctého. Říci více přímo o Tůmovi umožnily autorce prameny až v následujících pasážích. Hlavním předmětem osmé kapitoly jsou Tůmovy moravské polemiky s pověstným inkvizitorem Jindřichem (Krámerem) Institorisem a s utrakvistickým knězem v Holešově, respektive v Lipníku nad Bečvou. V kapitole deváté se Justová vyrovnává s faktem, že poslední známá stopa po Tůmovi spadá do roku 1509, ačkoliv víme, že bratrský biskup zemřel až o devět let později. Autorka to přesvědčivě zdůvodňuje jeho izolací kvůli sporu s Lukášem Pražským.

Protože kapitoly druhá až devátá mají především posloužit k zasazení Tůmova života a jeho dochovaného díla do historického kontextu dějin jednoty, je pochopitelné, že autorka zde neměla přílišné ambice jít za známá fakta. Již dříve obděláanou půdu mohla ovšem nově zúročit v druhé části práce, která pojednává o Tůmově literárním díle a očividně představuje inovativní těžiště celé knihy.

V desáté kapitole autorka rozebírá Tůmův důležitý list panu Albrechtovi ze Šternberka z roku 1502 *O původu Jednoty a o chudých lidech*, dále pak přibližuje vydávané polemické *Cedule bratra Šimona*, z nichž dva listy ve skutečnosti

sepsal právě bratrský biskup z Přerova. V následujícím oddílu přichází analýza Tůmovy korespondence s pánem na Litomyšli Janem Kostkou z Postupic z počátku roku 1509 a v navazující kapitole rozbor jeho psaní Vilémovi z Pernštejna. Autorka umožňuje čtenáři, aby se dostal s uvedenými prameny do blízkého kontaktu, neboť z nich hojně cituje. Jak přímo naznačuje první uvedený titul *O původu Jednoty a o chudých lidech*, Tůma se ve svých spisech rád obracel do dějin, zvláště pak dějin husitství. Autorka si toho je vědoma a dochází k závěru, že Tůma měl zvláštní náklonnost k táborství (např. s. 93–94). Zdá se však, že nejenom k němu. Tak např. v třetí *Ceduli bratra Šimona* Tůma uzavírá svou při odvoláním ke Kristu (s. 110). Mohl zde působit příklad Husův? Zřejmě ano, jestliže ve čtvrté „ceduli“ se pro změnu setkáváme s husovskou definicí církve (s. 111). To vše jsou indicie, které naznačují, že by nebylo zbytečné věnovat samostatný oddíl Tůmově reflexi raného husitství a úrovní jeho historiografických znalostí. Autorka se navíc poučeným monotematickým exkurzům nebrání, i když je zhusta vkládá do poznámek pod čarou, což není vždy vhodné řešení (viz např. přetížené pozn. 163, 255 nebo 281).

Do hloubky jdoucí pojednání o Tůmově znalosti a reflexi husitství by bylo tím vítanější, nakolik autorka spatřuje tábořské vlivy především za Tůmovou teologií dějin, v níž nezřídka a pro bratry první generace nezvykle hraje důležitou roli Starý zákon a v něm přítomný tělesný boj (s. 86–89). Zde obsažené příběhy a postavy Tůmovi neomylně slouží za interpretační šablonu pro události ze vzdálené i bezprostřední minulosti. Svět je pro Tůmu jevištěm, na němž Bůh demonstruje svou moc (s. 89), a proto také autorka výstižně mluví o Tůmově starozákonním fatalismu či automatismu odměny a trestu (s. 87, 100). Justová nikterak nezastírá, že vidění světa bratrského biskupa bylo velmi černobílé a že se v zásadě pohybovalo v kategoriích „zlí“ a „Bohem vyvolení“. Naopak plasticky dává nahlédnout, jak právě u bratří první generace bylo úzce a v podstatě nutně provázáno vědomí výlučnosti s jejich sociální vyloučeností. Náзорně to odhaluje Tůmova korespondence s výše uvedenými šlechtici, respektive zde obsažená otázka „nadkonfesijní tolerance“, pro niž bratrský biskup neměl mnoho pochopení. Justová samozřejmě ví o konceptu nadkonfesijního křesťanství Josefa Války, je k němu ovšem kritická a v případě Viléma z Pernštejna za jeho snášenlivostí hledá spíše ekonomické zájmy (s. 130). V případě snášenlivosti Jana Kostky ovšem tento aspekt nezmiňuje (s. 122). V tomto

ohledu tak spočívá nad její kritikou J. Války jistý otazník.

Naznačené kritické poznámky jsou zřejmé, že zvláště druhá část knihy čtenáře vede svými podnětnými zjištěními a komentáři k dalšímu tážení. Téma Přeloučský v podání Karoliny Justové tak o sobě pověděl leccos nového, ale stále ještě neprozradil vše.

DUŠAN COUFAL

DĚJINY UMĚNÍ

Svatá Anežka Česká. Princezna a řeholnice, Arcibiskupství pražské, Praha 2011

344 s., ISBN 978-80-7422-145-3

Při příležitosti 800. výročí narození sv. Anežky České proběhla na přelomu let 2011 a 2012 v prostorách kláštera, který tato Přemyslovna založila, výstava usilující přiblížit její život i odkaz. Anotovaná publikace s katalogem k výstavě je členěna do tří hlavních oddílů: vstupní část tvoří devět studií, následují vybrané dokumenty vážící se k Anežčině víře a snaze o její kanonizaci a konečně soubor tematicky členěných exponátů. Vzhledem k mediivistickému zaměření časopisu ponechme stranou texty věnované novějším dějinám i vystavené novodobé předměty.

Za nejstarší „exponát“ můžeme pokládat samotný Anežský klášter. Právě jeho programu a místu ve středověké evropské architektuře je určena první studie Heleny Soukupové. Vzhledem k recentnímu druhému a rozšířenému vydání její knihy *Anežský klášter v Praze* (anotace viz SMB 4, 2012, s. 151–152) nepřináší tento zhuštěný text nic nového, přesto má v rámci katalogu své opodstatněné místo. Studie Víta Vlnase by se dle svého názvu měla zabývat osudy Anežského kláštera od 15. století po současnost, ve skutečnosti začíná až stoletem šestnáctým.

S ikonografií zobrazování nejen Anežky České, ale i sv. Alžběty Durynské a sv. Hedviky Slezské v průběhu staletí nás seznamuje ve dvou studiích Jan Royt. Identifikace Anežčiny postavy na některých středověkých dílech není dodnes jistá (např. řeholnice v iniciále „S“ v Oseckém lekcionáři) a samozřejmě nelze počítat s portrétním charakterem zobrazení. Anežka je ztotožňována s klečící ženou na pečeti konventu

křížovníků s červenou hvězdou (typář z doby po roce 1252) a s určitostí se nachází na miniatuře v Breviáři křížovníckého velmistra Lva (1356). Setkáváme se zde se zakladatelskou scénou, která patří mezi dochovanými památkami k nejčastějším. V této spojitosti připomeňme známý oltář křížovníckého velmistra Mikuláše Puchnera (kat. č. 145 a 146), kde se vedle zmíněného motivu objevuje také kněžna pečující o nemocného. Teprve nedávno se objevily pochybnosti o totožnosti této ženy a můžeme souhlasit s Roytovými námitkami, že by se jednalo o Anežku Českou. Dle Royta i dalších badatelů připadá v úvahu kněžna Anna, Anežčina sestra a zakladatelka špitálu ve Vratislavi, nebo sv. Hedvika Slezská, nicméně žádný z uvedených argumentů není zcela přesvědčivý. Na obraze zachycené střevice (jindy atribut sv. Hedviky, která pak bývá zobrazená bosá) patří zřejmě nemocnému. Žena, jež ho obsluhuje, je obutá a chybí i další Hedvičín atribut, mariánská soška. Nemohla by pak být zpodobněnou světicí Alžběta Durynská? Nejenže byla patronkou špitálu křížovníků ve Vratislavi, ale také zobrazení, kde krmí nemocné, jsou velmi častá. Jak u sv. Alžběty, tak u sv. Hedviky shrnuje Royt výsledky recentního bádání, přibližuje životní osudy obou světic a ve zkratce představuje hlavní památky reprezentující obě ženy. Škoda jen zdvojení části textu na s. 53, které může mnohé čtenáře zmást.

Žádná z uvedených šlechticů neobětovala svému klášteru tolik jako Anežka. Její neutuchající boj za řeholi pro pražské klarisky popisuje Ludmila Pospíšilová. Přes všechny Anežčiny zásluhy i jí připisované základy trvala cesta k jejímu svatořečení přes 700 let. Proč tomu tak bylo, nastínil Petr Kubín. Po Anežčině smrti ani za Elišky Přemyslovny, která iniciovala pokus o její kanonizaci, nepřála těmto snahám politická situace a za husitské revoluce celou záležitost zkomplikovala ztráta ostatků. Navzdory pozdnímu svatořečení byla Anežka uctívána jako svatá hned po své smrti a Kubín informuje i o snahách zajistit si přímé i „dotýkané“ relikvie této významné ženy. Za pozornost stojí informace v příspěvku Radky Tibitzanlové a Marka Pučálíka o anežských beatifikačních oslavách v Praze. Minorité i křížovníci slavili její svátek – *Festum beatae Agnetis* – nejspozději od roku 1356, kdy byl v direktáři výrazně jako ostatní velké svátky červenou barvou. K Anežčinu životu se vrací ve svém poněkud květnatě psaném textu Petr Piřha. Autor se staví do role moderního hagiografa a jeho snaha nastínit pocity z raného dětství ženy žijící před 800 lety působí značně nepodloženě.